

У гераічнай драме “Млын на Сініх Вірах” сцвярджаецца думка пра трываласць і неўміручасць нашай краіны. Дзеянне ў п’есе адбываецца ў перыяд Вялікай Айчыннай вайны (1941– 1942 гг.). Студэнт Андрэй Лаўрановіч з гонарам заяўляе: “Хоць і на карчму падобная зараз наша краіна, хоць і плача яна крывавымі слязьмі, хоць і памірае яна ад пакут, але калі, калі мы не паміралі, калі не біліся?! З пакут і крыві паўстане радзіма наша” [1, 296].

Відавочны аптымізм персанажаў, іх вера ў перамогу. Радзіма з’яўляецца асноўным штуршком для подзвігаў, гераічных учынкаў.

Заклучэнне. Драматургі Віцебшчыны захапляюцца багаццем і прыгажосцю Радзімы, паказваюць у сваіх творах сапраўдных патрыётаў, якія захоўваюць традыцыі свайго народа, змагаюцца за яго незалежнасць. Радзіма ў сваю чаргу адухаўляецца аўтарамі, становіцца заступніцай, маці для сваіх адданых сыноў.

Спіс літаратуры

1. Караткевіч, У. Старыя беларускія хронікі: п’есы / У. Караткевіч. – Мн.: Мастацкая літаратура, 1988. – 304 с.
2. Палачанін, Ф. Даравальная нядзеля / Ф. Палачанін. – Мінск: Кнігазбор, 2012. – 352 с.
3. Петрашкевіч, А. Здрапежаная зямля / А. Петрашкевіч. – Мн.: УП “Тэхнапрынт”, 2003. – 448 с.

ЛІНГВАКРАІНАЗНАЎЧЫЯ РЭАЛІІ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ І ІХ ЛЕКСІКАГРАФІЧНАЕ АДЛЮСТРАВАННЕ

Г.А. Арцямёнак
Віцебск, ВДУ імя П.М. Машэрава

Лінгвакраіназнаўства як сінтэтычная навука даследуе дэнататыўныя і анамастычныя рэаліі пэўнай краіны праз нацыянальна-маркіраваныя адзінкі лексічнай і фразеалагічнай падсістэм мовы. Беларуская мова з часу свайго ўзнікнення з’яўляецца часткай і найважнейшым сродкам стварэння духоўнай культуры беларусаў. Менавіта ў мове найбольш поўна адлюстраваны асаблівасці месца пражывання, гаспадарчай і культурнай дзейнасці беларускага этнасу. Лінгвакраіназнаўчыя адзінкі нясуць у сабе самую істотную інфармацыю пра дзяржаву, разнастайныя гістарычныя і сучасныя працэсы ў жыцці народа. Пасродкам вывучэння рэалій лягчэй зразумець характар і менталітэт беларусаў, іх прыярытэты і памкненні. Гэта вельмі важна пры наладжванні эфектыўных кантактаў замежных грамадзян з беларускай дзяржавай у сферы палітыкі, бізнесу, турызму, а таксама для тых жыхароў Беларусі, чыёй роднай мовай у сітуацыі незбалансаванага блізкароднаснага білінгвізму з’яўляецца руская, а адной з надзённых задач – авалоданне спрадвечнымі духоўна-культурнымі каштоўнасцямі. Актуальнасць даследавання вызначаецца неабходнасцю збору і слоўнікавай прэзентацыі лінгвакраіназнаўчых рэалій беларускай мовы. Мэта артыкула – пастаўка і пачатковае асвятленне праблемы стварэння першага лінгвакраіназнаўчага даведніка “Рэспубліка Беларусь”.

Матэрыял і метады. Матэрыялам даследавання з’яўляюцца асноўныя беларускія энцыклапедыі, спецыялізаваныя даведнікі, мастацкія тэксты класікаў і сучасных аўтараў, якія нясуць лінгвакраіназнаўчую інфармацыю, г. зн. змяшчаюць словы-рэаліі і іншыя маркіраваныя ў краіназнаўчых адносінах адзінкі мовы. Метады і метадыкі: апісальна-аналітычны, кантэнт-аналіз, эксцэпцыя лінгвістычных і этнаграфічных звестак з мастацкіх, фальклорных і публіцыстычных тэкстаў.

Вынікі і іх абмеркаванне. Рэаліі гісторыі, культуры, прыроды, побыту адлюстроўваюць розныя грані бытавання беларускага этнасу, паказваюць падставы дзяржаўнай самастойнасці і духоўнага адзінства беларусаў. Адпаведныя лексемы і ўстойлівыя выразы ўваходзяць у агульнанародны слоўнік як шырокавядомыя назвы грамадска-значных падзей, паняццяў, прадметаў, з’яў, звычаяў, асоб, мастацкіх твораў і інш. Моўная рэалія, як правіла, спароджае разнастайныя метафары, эпітэты, параўнанні, прыказкі, прымаўкі, фраземы, выслоўі, якія пацвярджаюць яе важнасць для ментальнасці народа. Рэаліі могуць быць раскласіфікаваны паводле прадметна-тэматычнага прынцыпу: 1) этнаграфічныя і бытавыя (назвы паселішчаў і пабудов, адзення, ежы і напояў, звычаяў і традыцый, святаў, элементаў паводзін і маўленчага этыкету): *мястэчка, адрына, праснак, верашчака, жур, талака, Купалле, дзяды, добры дзень!, калі ласка!, прабацце!;* 2) геаграфічныя (назвы тыповых прадстаўнікоў флоры і фаўны, відаў прыродных рэсурсаў): *зубр, бусел, вярба, пралеска, лотаць, жвір, торф;* 3) грамадска-

палітычныя (назвы дзяржаўных сімвалаў, найменні, звязаныя са спецыфікай заканадаўчай, выканаўчай і судовай улады, мясцовага самакіравання, выбараў, назвы палітычных партый і грамадскіх арганізацый): *Дзяржаўны герб (сцяг) Рэспублікі Беларусь, Курган Славы, Сцяг Перамогі, Нацыянальны сход Рэспублікі Беларусь, сельсавет, БСДГ, БРСМ*; 4) духоўна-інтэлектуальныя (сістэма адукацыі, рэлігіі, творы літаратуры і мастацтва, СМІ): *Кодэкс Рэспублікі Беларусь аб адукацыі, уніяцтва, “Каласы пад сярпом тваім”, “Новая зямля”, “Песня пра зубра”, “Лявоніха”, “Юрка”, “Звязда”, “Наша ніва”*; 5) гістарычныя (знамянальныя вехі, падзеі ў гісторыі народа, вядомыя дакументы, сацыяльна-палітычныя і эканамічныя гістарызмы): *Аршанская бітва, Слуцкі збройны чын, статуты ВКЛ, дзядзькаванне, магістрат, слуцкія паясы, васпан, ягамосць*; 6) анамастычныя (тапонімы і антрапонімы, рэкламныя назвы і таварныя знакі): *Белавежская пушча, Курапаты, Хатынь, Еўфрасіння Полацкая, Усяслаў Чарадзеі, Францыск Скарына, “Віцязь”, “Гарызонт”, “Крыніца”, “Купалінка”, “Паўлінка”*.

Лінгвакраізнаўчы падыход суадносіцца з лінгвакультуралагічным, які набыў значную папулярнасць у апошні час і канцэнтруе ўвагу пераважна на ментальных фактах (казачныя персанажы, зааморфныя вобразы, разнастайныя міфалагемы, сімвалы, эталоны, стэрэатыпы), а таксама прэцэдэнтных тэкстах. Краізнаўчая лексіка пэўным чынам перасякаецца з лексікай безэквівалентнай, але ў адрозненне ад апошняй заўсёды валодае безумоўнай этнакультурнай маркіраванасцю ці нацыянальна-спецыфічнай канатацыяй. Лінгвакраізнаўчы падыход пры яго прымяненні ў вучэбным працэсе, па нашым меркаванні, здольны значна актывізаваць пазнавальныя патэнцыі навучэнцаў, павысіць узровень зацікаўленасці матэрыялам, абудзіць крэатыўныя памкненні, жаданне далучыцца да моўна-культурнай спадчыны сваёй краіны. Праз вывучэнне рэалій забяспечваецца пэўны ўзровень камунікатыўнай кампетэнцыі ў бытавым і прафесійным маўленні студэнтаў, адекватнае разуменне і сінтэзаванне тэкстаў. Абавязковым пры адзначаным падыходзе ўяўляецца выкарыстанне літаратурнага кампанента.

У цяперашні час наспела неабходнасць падрыхтоўкі і выдання комплекснага сучаснага даведніка “Рэспубліка Беларусь: лінгвакраізнаўчы слоўнік”, у якім знайшлі б месца як традыцыйная лексіка, фразеалогія, моўная афарыстыка, так і інавацыі апошняга часу, абумоўленыя зменамі ў грамадскім жыцці за перыяд існавання Беларусі як самастойнай дзяржавы. Кафедра беларускага мовазнаўства ВДУ плануе падрыхтоўку такога слоўніка, які ў ідэале павінен ахапіць усю тэматычную разнастайнасць лінгвакраізнаўчых рэалій, ажыццявіць іх па магчымасці поўную этнакультурную семантызацыю, устанавіць мастацкую вартасць і лінгвадыдактычны патэнцыял. Асноўная мэта стварэння даведніка – выявіць найважнейшыя краізнаўчыя рэаліі беларускага народа (гістарычныя, палітычныя, культурныя, бытавыя, этнаграфічныя), адлюстраваныя ў беларускай мове ў выглядзе спецыфічных слоў, словазлучэнняў, ідыём, маўленчых формул і істотных для разумення менталітэту беларусаў, на падставе чаго выпрацаваць аргументаваныя рэкамендацыі для паляпшэння ўзаемадзеяння ў галіне міжнародных кантактаў і супрацоўніцтва ў гуманітарнай сферы, а таксама для ўдасканалення працэсу навучання беларускай мове.

Для дасягнення пастаўленай мэты плануецца вырашыць шэраг задач:

- 1) вызначыць прынцыпы адбору лінгвакраізнаўчых адзінак з разнастайнага тэкставага матэрыялу і спосабы іх слоўнікавай сістэматызацыі;
- 2) зафіксаваць лексічныя, фразеалагічныя і іншыя інавацыі апошняга часу, якія адлюстроўваюць развіццё моўна-культурных рэалій беларускага грамадства і дзяржавы;
- 3) вызначыць пералік намінацый і маўленчых клішэ сучаснай беларускай мовы, якія нясуць лінгвакраізнаўчую інфармацыю, прадставіць іх тэрэтычнае і лексікаграфічнае апісанне;
- 4) выявіць наяўнасць, месца і ролю слоў, ідыём і словазлучэнняў з этнакультурнай семантыкай у беларускамоўным мастацкім і публіцыстычным дыскурсе;
- 5) распрацаваць праблему ключавых слоў, знакавых паняццяў і сімвалаў, істотных для разумення беларускай ментальнасці;
- 6) устанавіць лінгвадыдактычную значнасць і рэлевантныя для навучання мове параметры беларускіх лінгвакраізнаўчых адзінак.

Заклучэнне. Вынікі рэалізацыі праекта могуць быць выкарыстаны пры наладжванні кантактаў замежных грамадзян з беларускай дзяржавай у сферы палітыкі, бізнесу, турызму, пры вывучэнні беларускай мовы жыхарамі Беларусі і іншых краін, пры планаванні і ажыццяўленні нацыянальна-моўнай палітыкі ў Рэспубліцы Беларусь. Атрыманыя ў працэсе

работы канкрэтныя высновы знойдуць прымяненне ва ўніверсітэцкім і школьным выкладанні пры чытанні лекцый, правядзенні практычных і семінарскіх заняткаў па сучаснай беларускай мове, агульным мовазнаўстве, этналінгвістыцы, кагнітыўнай лінгвістыцы, прымаючы ўдзел такім чынам у прафесійным навучанні і грамадзянскім, патрыятычным выхаванні маладога пакалення, пашыраючы навуковы круггляд і духоўны патэнцыял сучаснага студэнцтва. У далейшым вывады даследавання дапамогуць вызначыць аптымальныя сферы выкарыстання беларускай мовы ў сітуацыі білінгвізму, меры па захаванні спрадвечнага сродку зносін беларусаў як этнічнай і культурнай каштоўнасці, шляхі развіцця і ўмацавання нацыянальнай самасвядомасці беларускага народа.

ЛЕКСІЧНЫЯ ІНАВАЦЫІ ЯК СРОДАК УЗБАГАЧЭННЯ СІНАНІМІЧНЫХ РЭСУРСАЎ МОВЫ

Ю.М. Бабіч
Віцебск, ВДУ імя П.М. Машэрава

Даследаванню праблем сінаніміі ўвогуле прысвечана шмат прац айчынных і замежных лінгвістаў. Але да сённяшняга дня няма адзінага меркавання адносна крытэрыяў вылучэння сінонімаў. Адны навукоўцы прызнаюць сінонімамі толькі словы з абсалютна аднолькавым значэннем (В. Грыгор’еў), іншыя ў якасці асноўнай рысы разглядаюць тоесныя спалучальныя магчымасці лексем (В. Звэгінцаў) або пашыраюць значэнне тэрміна да максімальна верагоднай варыянтнасці, калі “сінанімічны характар набываюць усе моўныя сродкі, якія могуць перадаць адлюстраваны ў мысленні фрагмент рэчаіснасці” (В. Адмані). Таксама дастаткова пашыраным з’яўляецца трактоўка сінанімічных пар на падставе іх прадметна-паняццёвай суадноснасці, калі можа назірацца пэўная, часам нават даволі адчувальная розніца ў семантычных адценнях і стылістычных характарыстыках адпаведных лексем.

Мэта артыкула – выяўленне механізма ўзбагачэння сінанімічных рэсурсаў мовы праз лексічныя інавацыі. Актуальнасць абумоўлена нераспрацаванасцю дадзенай тэмы ў айчынай лінгвістыцы.

Можна меркаваць, што сінанімічныя пары не заўсёды існуюць у строга акрэсленых умовах, а наадварот, нярэдка перасякаюцца семамі з рэпрэзэнтантамі іншых сінанімічных радоў у выніку функцыянавання ў межах агульнай матывацыйнай прасторы, супольнай семіятычнай сферы і падобных камунікацыйных сітуацый. Тут варта прыгадаць і агульны асацыятыўны фон, на якім часта і фарміруюцца новыя сінанімічныя адносіны. Таму колькасць і характар сінонімаў, якія рэальна функцыянуюць у штодзённай практыцы, звычайна не супадае з пазначаным у адпаведных слоўніках.

Матэрыял і метады. Багаты матэрыял для выяўлення зрухаў у беларускай сінаніміцы дае мова сродкаў масавай інфармацыі (газеты “Звязда”, “Наша ніва” і інш.), дзе ў апошнія гады дзякуючы трываламу замацаванню ў камунікацый шэрагу новых лексем істотна ўзмацніўся і сінанімічны патэнцыял беларускай мовы ўвогуле. У якасці асноўных выкарыстаны лінгваапісальны і метады кампанентнага аналізу.

Вынікі і іх абмеркаванне. Разгледзім актуалізацыю сінанімічных рэсурсаў мовы на канкрэтных прыкладах: *Вялікі вазок* – *вялікія выдаткі*. *Пустая прастора каляскі выклікае ўнутраны дыскамфорт...* (Звязда, 25.06.11); *У цягніку прадугледжаны кандыцыяванне паветра, мяккія зручныя сядзенні, пляцоўкі для дзіцячых вазкоў, веласіпедаў, інвалідных калясак* (Звязда, 28.06.11). Лексему **вазок** можна трактаваць як адносна новы моўны элемент, які ўжо, аднак, трывала замацаваўся ў нашай лексіцы. Яго выкарыстанне дае магчымасць не толькі пашырыць нацыянальны слоўнік, але і ўзбагаціць стылістычныя магчымасці беларускамоўнага дыскурсу.

У наступных кантэкстах выкарыстанне сінанімічных паняццяў дапамагае не толькі пазбегнуць банальнай таўталогіі, але і выразна адлюстроўвае вялікія патэнцыяльныя магчымасці нашай мовы: *З тэлефона-аўтамата чалавек паведаміў пра ўзрыўное прыстасаванне... Аўтамабіль праверылі, выбухоўкі не знайшлі* (Звязда, 8.10.11); *Помнік ўзарвалі з дапамогай выбухоўкі* (Наша ніва, 18.04.12); *Пасажыр нібыта пісаў пра планы ўзарваць выбухоўку* (Наша ніва, 5.03.14). Калі б не адносна новы ў нашай літаратурнай мове назоўнік *выбухоўка*, было б